

Lubomir Doležel
**Poststrukturalizam: pogled s
Karlova mosta**

S engleskog jezika prevela – Matea Grgurinović

Lubomir Doležel (Lesnice, 1922.), češki teoretičar književnosti, danas je profesor emeritus slavistike i komparativne književnosti Sveučilišta u Torontu, gdje je utemeljio i studij češkoga jezika i književnosti. Naslijeđe Praške škole, kojoj su pripadali mnogi od njegovih profesora, odrazilo se na njegovo daljnje istraživanje u pokušajima primjene matematike (statistike), teorije informacija i kibernetike na proučavanje jezika i književnosti. Objavio je mnoge studije iz područja povijesti poetike, naratologije i semantike pripovjednog teksta, a jedan je od utemeljitelja teorije mogućih svjetova, koja se uvelike oslanja na pristupe analitičke filozofije. Među brojnim njegovim djelima o navedenoj tematici u prijevodu su dostupni sljedeći radovi: *KAFKIN IZMIŠLJENI SVET* (1983.), *UMJETNIČKE VEZE: MIMESIS I MOGUĆI SVJETOVI*; *POETIKE ZAPADA: POGLAVLJA IZ ISTRAŽIVAČKE POETIKE* (1991.), *HETEROKOSMIKA: FIKCIJA I MOGUĆI SVETovi* (2008.).

Poetika, srž književne teorije, ima zamjetan kontinuitet otkako ju je utemeljio Aristotel. U 20. stoljeću taj je kontinuitet utvrđen dvjema definicijama nastalima u razmaku od nekoliko desetljeća, ali sadržajno vrlo bliskima: "Poetika je znanost koja se bavi poezijom kao umjetnošću" (Žirmunskij, 1928: 17) i "Poetika je sustavno proučavanje književnosti kao književnosti" (Hrushovski, 1976: xv). Zasnovana na dvostrukim pretpostavkama, znanstvenoj i sistematičnoj metodi i usmjerenosti na specifičnosti književnosti (poezije), poetika je preživjela mnoge kritičke izazove. Najnoviji izazovi proizlaze iz poststrukturalističke književne teorije. Na poststrukturalizam gledam kao na klupko trendova u intelektualnoj povijesti, neki su od njih podudarni, neki proturječni, no svi su ujedinjeni zajedničkim interesima: preispitivanjem pretpostavki, teorija i analitičkih rezultata strukturalizma i razvijanjem tema koje su strukturalisti zanemarili. Ovaj koncept ne tumači poststrukturalizam kao ontološko ili epistemološko gledište, već kao razdoblje u intelektualnoj povijesti Zapada.

Većina zapadnih teoretičara strukturalizam povezuje s francuskim strukturalizmom, pa se i na poststrukturalizam obično gleda kao na teorijski izazov upućen francuskom strukturalizmu. No, poistovjećivanje strukturalizma s njegovom francuskom inačicom iskrivljavanje je intelektualne povijesti 20. stoljeća. Termin *strukturalizam* skovan je kad je koncept strukturalizma bio oblikovan u Pragu u kasnim dvadesetim godinama prošlog stoljeća. Francuski strukturalisti ignorirali su ovo naslijeđe. Ključna figura pariške scene, Tzvetan Todorov, promatrajući uspon i razvoj 'akademske književne teorije' piše: "U prvim dvama desetljećima ovoga stoljeća zemlja preporoda bila je Rusija, gdje se razvija struja ideja koje poznajemo kao formalizam. Između dvaju ratova centar se premješta u Njemačku, a književna se teorija dijeli na nekoliko tendencija, od kojih su neke povezane sa stilistikom, a neke s 'morfološkim' pristupom. U 30-im i 40-im godinama

različite se struje formalne kritike i književne teorije razvijaju u Engleskoj i Americi, a od njih se najviše slavi *Nova kritika* (1981: xxvi). ¹ Iz pariške perspektive, Prag nestaje s karte poetika 20. stoljeća, a povjesničari i tumači modernog strukturalizma najčešće slijede pariški primjer. Za ovu perspektivu tipična je knjiga Fredrica Jamesona (1972): podnaslov knjige obećava "kritički osvrt na strukturalizam i ruski formalizam", no iz konceptualnog sustava Praške škole autor spominje samo 'aktualizaciju'. Poznato djelo Jonathana Cullera (1975) poziva se na Jana Mukašovskog samo jednom, pri čemu je njegova 'strukturalistička poetika' izrazito francuskoga porijekla. U istom tonu rekonstrukcija Ann Jefferson (1882: 90) francuski strukturalizam poistovjećuje s jednostavnim strukturalizmom, tvrdeći da je 'decentralizacija subjekta' francuskog strukturalizma glavni princip strukturalističke teorije.

U svom popularnom uvodu Terrence Hawkes (1977) pronalazi mjesta za kratak izvještaj o teoriji poetskog jezika Praške škole, ali ignorira sva druga postignuća škole. Možda je najbolji primjer pokušaj J. G. Merquiora (1986: 19) da se premjesti iz Praga u Pariz: on priznaje "da su temelji strukturalizma u kritici i esteticima položeni u istočnoj Europi [*sic!*]", ali se prema Praškoj školi odnosi kao prema 'strateškoj pozadini', "pravo je mjesto škole haute couture milje modernog Pariza" (*ibid.*, x). On ispravno navodi da ideje Mukašovskog "nisu imale velika utjecaja na strukturalističku teoriju 1960-ih" (*ibid.*, 27). Samo nekoliko zapadnih povijesti moderne poetike ne ignorira strukturalizam Praške škole, poput Broekmanove (1971) i Fokkema-Kunne-Ibschove (1977). No bez obzira na to kako povjesničari strukturalizma gledaju na Prašku školu, činjenica je da nema povijesnog kontinuiteta između praškog i francuskog strukturalizma. ²

¹ U uvodu engleskog prijevoda Todorovljevih djela Peter Brooks (1981: vii) tvrdi da "Todorov... nastavlja tradiciju, ruskog formalizma i Praškog lingvističkog kruga." No ironično, jedine reference na Prašku školu i Jana Mukašovskog [*sic!*] nalaze se u Brooksovu uvodu.

Estetika i poetika ruskog formalizma i Kopenhaška lingvistička škola intelektualni su korijeni francuskog strukturalizma (v. Todorov, 1965; Gremais, 1966).³ Drugim riječima, nema izravne linije koja vodi od Rusije do središta strukturalističke estetike i poetike, točnije, postoji linija koja se grana, tako da jedan rukavac vodi do prijeratnoga Praga, a drugi do poslijeratnoga Pariza.

Kakav je, dakle, odnos između poststrukturalizma i strukturalizma Praške škole i, osobito, kako se poststrukturalistički izazov može primijeniti na poetiku i estetiku Praške škole? Ovo pitanje postavljam kako bih proširio istraživanje teorijskih odnosa između trendova u poststrukturalizmu i njihovih prethodnika u strukturalizmu. Vjerujem da će takav okvir pružiti bolje razumijevanje kontinuiteta, konflikata i konfuzija koje obilježuju intelektualnu povijest 20. stoljeća.

DEKONSTRUKCIJA

Kad se spominje poststrukturalizam, prvi trend koji pada na pamet jest dekonstrukcija. Ova je tema podigla mnogo prašine i mišljenja su o njoj duboko podijeljena. No nadam se da će, kad se prašina slegne, biti moguće uspostaviti razliku između dekonstrukcije kao epistemološke pozicije i dekonstrukcije kao prakse poetološke i estetičke analize. Opća epistemologija dekonstrukcije proizlazi iz kritike logocentrizma. Prema Culleru (čiji su radovi su vrlo korisni za razjašnjavanje nerijetko hermetičnog diskursa dekonstrukcije) 'osnovni projekt'

² Roman Jakobson nesumnjivo je bio heroj francuskog strukturalizma, no smatralo se da on izravno povezuje ruski formalizma i francuski strukturalizam. Samo je nekoliko njegovih radova, koji su nastali u Praškoj školi, izdano na francuskom jeziku, a i tad samo u izdanju *TEXTES DES FORMALISTES RUSSES*.

³ Za sažetak teorijskih razlika između praške škole i ruskog formalizma v. Mukařovský (1934). Skalička (1947/48.) iznosi korisnu usporedbu lingvističkog strukturalizma Praga i Kopenhagena.

logocentrizma određivanje je "prirode istine, razuma, bivanja i razlikovanje onoga što je bitno od onog što je slučajno, utemeljenog od lažnog" (Culler, 1982: 151). Nije teško prepoznati da je logocentrizam epistemologija znanosti i da je, posljedično, znanost upravo ono što filozofija dekonstrukcije preispituje. ⁴No, začudo, odbacivanje znanstvene epistemologije utjecalo je upravo na epistemološki slabe diskurzivne prakse, poput književne kritike, dok je utjecaj na znanstvenike-praktičare izostao.

Slične radikalne tvrdnje možemo pronaći u dekonstrukciji kao estetičkoj teoriji, ⁵ no njezina poetološka praksa ne podržava (a možda ni ne može podržati) svoju deklarativnu epistemologiju. Ovo je razdvajanje osobito vidljivo u djelima J. Hillisa Millera, koji je i teoretičar i praktičar dekonstrukcije. Kao teoretičar Miller navodi što bi dekonstrukcijska kritika trebala raditi, a kao praktičar pokazuje što kritika zapravo radi. Millerov teorijski program pretpostavlja dubok kontrast između poststrukturalizma i strukturalizma. Strukturalisti su "sokratovski, teorijski orijentirani, konvencionalni kritičari", "uljuljkani obećanjem racionalnog preustroja proučavanja književnosti na temelju sigurnih napredaka u znanstvenom znanju o jeziku." Poststrukturalisti su "rigorozno razumni i

⁴ Epistemološke temelje i posljedice dekonstrukcije kritički su analizirali mnogi stariji i mladi teoretičari (v., između ostalog, Abrams (1977), Savan (1983), Rose (1984), Freundlieb (1988), Ellis (1989), Pavel (1989)). No Christopher Norris je možda u pravu kada ističe da Derrida u mnogim svojim odlomcima "tvrdi upravo suprotno" i da "su njegovi najnoviji eseji stavili još veći naglasak na potrebu da se očuva ono što je specifično za filozofiju; prije svega, njezin angažman u etičkim, političkim i epistemološkim pitanjima koja se ne mogu svesti samo na razinu nerazlučene tekstualne 'igre'" (1988: 12).

⁵ Kao što Pavel (1989: 9) ističe, epistemologija dekonstrukcije implicira da je "debata završena i da je dosje zatvoren". Ovo nije prvi put da je racionalni uvid u poetsku umjetnost proglašen dovršenim. Kad se referira na njemački estetski idealizam Boethius (1973: 133) je bez srama izjavio: "Povijest poetologije je time dovedena do kraja, čak i ako se čini da još uvijek postoji u teorijama kritičara koji se iznova vraćaju tvrdnjama Prosvjetiteljstva."

racionalni", no istodobno svjesni da "nit logike vodi... u područja koja su nelogična, apsurdna. (...) Zapravo, onaj trenutak u njihovim djelima u kojem logika podbacuje, trenutak je najdubljeg prodiranja u stvarnu prirodu književnog jezika, jezika kao takvog" (Miller, 1976: 335-38; usp. Culler, 1982: 23). Očito je da se Miller (1980/81: 189/190) distancira od strukturalizma iz epistemoloških razloga, takva motivacija postaje još očitijom u njegovoj polemici s jednom od strukturalističkih teoretičarki, Shlomith Rimmon-Kenan:

Strukturalizam... je racionalan, manje ili više apstraktan, odan dijagramima i tablicama. Nastao je u internacionalnoj zajednici istraživača koji dijele zajedničke ciljeve, iste norme i postupke i služe se istim analitičkim jezikom. [Dio je] šireg područja lingvistike i drugih 'humanističkih znanosti', koje pak pripadaju široj domeni koja uključuje društvene i prirodne znanosti kao dio globalnog poduhvata tehnologizacije i znanstvenog ovladavanja zbiljom... Cilj 'dekonstrukcije' vrlo je različit od ovoga. Sustav pretpostavki koji definira kolektivni poduhvat znanstvenoga ovladavanja zbiljom jedna je od stvari koje ona želi preispitati na način da taj poduhvat raščlani ili tako da pokaže da on raščlanjuje sama sebe. To podrazumijeva ukazivanje na kontradikcije i aporije koje taj poduhvat čine nemogućim.

Ovo je poprilično dug citat, ali koristan zbog toga što kontradiktorna stajališta iskazuje jasno i beskompromisno. U drugom kontekstu, kad poststrukturalizam dovodi u opreku s Novom kritikom, Miller tvrdi da novokritičari teže 'organskom jedinstvu', 'cjelovitom i totalizirajućem značenju' književnog teksta, dok dekonstrukcija, s druge strane, tvrdi da su književni tekstovi 'nečitljivi': "Nečitljivost označava svojstvo teksta da istovremeno stvara želju za posjedovanjem logosa, ali i iznevjerava tu želju, u uvrtanju nestabilnosti svojstvene jeziku." (1980: 112 / 113).

No kako 'nekonvencionalni' kritičar analizira 'nečitljive' tekstove i što taj isti kritičar o njima može reći? Ako slijedimo Millerovu analizu pjesme Thomasa Hardyja *IN FRONT OF THE LANDSCAPE* vidimo da se on kreće između dviju analitičkih tehnika ili razina. Na prvoj razini pomno objašnjava značenja opskurnih i višeznačnih riječi i fraza ne bi li proizveo prozaičnu parafrazu pjesme, sažetak 'sadržaja' ili, kako on to naziva, 'topografije': "Puno je krivnje uokolo. To je krivnja rođena u izdaji povjerenja. I govornik i duh nesnosno pate zbog toga. Kakva je točno izdaja u pitanju u slučaju svakog od duhova čitatelju nije rečeno. Čitatelj zna samo da su jednom bili iskreni i sretni te da im je govornik bio 'prijatelj'. Kasnije ih je izdao, ili on ili tko drugi, ili su samo smatrali da su izdani" (1985: 81). Na drugoj razini Miller pjesmu ne tumači kao sadržaj koji je moguće parafrazirati, nego kao "kompleksan čin prevodenja": "Duhovi i scene, objekti, epizode... preneseni su ne samo u riječi nego u riječi koje su određene arhitekturom ili glazbom" (ibid., 84). Da bi se otkrila arhitektura ili muzikalnost pjesme, Miller rekonstruira ritmičke uzorke i uzorke rime koji su nalik na valove te njihovu 'topografiju', tj. njihovo dominantno poetsko (retoričko) sredstvo: prozopopeju isprepletenu s katahrezom (ibid., 74-75, 86-87).⁶

Drugi analitički potez dekonstrukcije rastavlja parafrazu i prodire iza prozaičnoga sadržaja estetske forme. U Millerovoj poetološkoj praksi dekonstrukcija predstavlja premještanje prozaične transkripcije poetskog teksta. Kao takva ona je izazov tradicionalnoj interpretacijskoj praksi koja poetski rad lišava estetskih odlika da bi pronašla njegovu poruku. Miller radi upravo ono što su svi koji su pomno čitali poetski tekst radili, uključujući i predstavnike Praške škole:

⁶ Katahreza je Millerova najvažnija figura, manifestacija djelovanja značenja u jeziku: "Sve riječi su u početku katahreze. Razlika između doslovnog i prenesenog značenja nelogična je dedukcija ili odvajanje od tog osnovnog pogrešnog imenovanja." Ironično je što Miller tako dolazi do 'jedinственe cjeline' (Rimmon-Kenan, 1980/81: 187) koja je mnogo obuhvatnija od strukturalističke totalnosti koju je kritizirao.

opisuje poetski tekst kao estetski (umjetnički) fenomen, ali izbjegava lingvističku ili teorijsku konceptualizaciju teksta i pribjegava metaforičkoj terminologiji ili, u najboljem slučaju, tradicionalnom retoričkom vokabularu.⁷

Sličnost između poetološke prakse dekonstrukcije i poetike Praške škole nije slučajna, ona ima skrivene korijene u zajedničkoj percepciji osnovnih odlika poetskoga jezika. Filozofija jezika Jacquesa Derridaa nastaje iz pretpostavke da jezični znakovi znače samo u diferenciji, u beskonačnoj regresiji kontrastnih povezivanja od označitelja do označenja. Već 1967. godine (premda unutar navodnih znakova) Derrida objašnjava tvrdnje ovakve semantike: "A što ako je značenje značenja (*le sens de sens* – u općenitom smislu značenja, a ne označavanja) beskonačna implikacija? Neodređeno upućivanje s jednog označitelja na drugi? Ako je njegova snaga stanovita čista i beskonačna dvosmislenost koja označenu značenju ne dopušta nikakav predah, nikakav odmor, tjerajući ga, u okviru vlastite ekonomije, da proizvodi nov znak i da *differira*?" (1967: 421)⁸ Kad izbrišemo upitnike, Derrida stvara jezik s radikalno neodređenim značenjem. U takvu jeziku referencija ne može biti fiksirana, stoga standardni (tarskijevski) istinitosni uvjeti ne mogu biti primijenjeni na njega. U deridijanskoj koncepciji jezika, znanost, filozofija, historiografija i druge kognitivne aktivnosti nisu moguće. No ignoriramo li univerzalističke tvrdnje Derridaove filozofije jezika i počnemo je tretirati kao teoriju poetskog jezika, povezanost s poetikom Praške škole postaje očita. Znamo da je Mukařovský

⁷ "Retorika", objašnjava Miller, "u ovom slučaju znači istraživanje govornih figura prije no proučavanje umjetnosti uvjeravanja" (1976: 333). Retorička terminologija široko je rasprostranjena u dekonstrukciji, v. npr., Christopher Norris o Paulu de Manu: "Teorija nam je potrebna da izbjegnemo glupa čitanja, prihvaćanje jezika na doslovnoj razini, koje je uvijek nametnuto zdravorazumskim razmišljanjima ili ideologijom. De Man veću pozornost pridodaje retorici i načinu na koji retoričke figure mogu potkopati logiku ili gramatiku jednostavne tvrdnje." (1988: 11)

⁸ Derrida, J. PISANJE I RAZLIKA, s francuskog prevela Vanda Mikšić (op. prev.)

poetskom jeziku pridodao dvije važne odlike: prvo, poetski jezik transformira 'komunikativni jezik', 'materijal' književnosti, u estetsku strukturu postupcima organizirane deformacije; drugo, u poetskom se jeziku pitanje istinitosti ne postavlja (v. Doležel, 1990a: 156, 166). Peter Nesselroth piše da veza između 'deformacije' Mukašovskog i 'dezautomatizacije' Derridaa jest ta da "dekonstrukcija... ovisi o sistematičnoj i neprekidnoj dezautomatizaciji svih mogućih značenja riječi i izraza, izgovorenih ili zapisanih" (1999: 32).

Ukratko, kao teorija poetskog jezika i praksa poetološke analize dekonstrukcija otkriva značajna zajednička obilježja sa strukturalizmom Praške škole. Ali postoji temeljna razlika. Lingvisti i poetičari Praške škole postulirali su polifunkcionalan jezik koji se prilagodio različitim komunikacijskim potrebama modernog društva. ⁹ Lingvistička polifunkcionalnost omogućuje pisanje poezije zato što je poetski diskurs neovisan o znanstvenom, pravnom, filozofijskom i ekonomskom diskursu. S druge strane, polifunkcionalnost omogućuje ove diskurse jer ih ne podvrgava modelu poetskog jezika. Deridijanski je jezik monofunkcionalan. U deridijanskom svijetu sva se društvena komunikacija mora odvijati u jeziku koji je poetičan. ¹⁰ Razne, često kontradiktorne svrhe, ciljevi i istinitosni uvjeti jezičnih razmjena reducirani su na principe, ciljeve i istinitosne uvjete poetskog jezika. Ne možemo znati kako bi neko društvo moglo funkcionirati i preživjeti služeći se takvim jezikom.

⁹ Elmar Holenstein (1981) utvrdio je da je polifunkcionalnost jedno od najvažnijih postignuća u razmišljanjima o jeziku praške škole.

¹⁰ "Sav jezik, i to ne samo književni jezik, obilježen je igrom diferancije. Pretpostavimo li da 'literarno' može značiti više od pukog 'dekorativnog', tad sav jezik, bar u nekoj mjeri, može biti promatran kao 'književni'." (Jefferson, 1982: 100)

PRAGMATIKA

Dekonstrukcija možda jest dominantna, ali nije jedina manifestacija poststrukturalističke misli. Bilo bi plodotvorno istražiti veze praškog strukturalizma i poststrukturalističkih projekata koji ne osporavaju logocentrični temelj ljudske spoznaje i ponašanja u svijetu, već se trude prevladati, nadići ili zamijeniti ono što prepoznaju kao ograničenja strukturalizma. Pragmatika je najglasniji od ovih trendova.

Vjeruje se da je pragmatika teorija veza između znakova i njihova okoliša – društvenog, kulturnog, povijesnog, biološkog i tako dalje. Istraživanje odnosa između pragmatike i praškog strukturalizma vodi nas do triju tipova pragmatike: (1) indeksičke, (2) interakcijske i (3) ideološke. Strukturalizam Praške škole drugačije se odnosi prema svakom od ovih triju tipova.

Indeksička pragmatika klasična je pragmatika Karla Bühlera (1933) i Charlesa Morrisa (1938). Ona verbalne poruke i znakove povezuje s njihovim korisnicima ili tumačima. Bühlerovi i Morrisovi korisnici fiksirane su točke u prostorno-vremenskoj matrici koje prate situaciju iskaza. Ovaj je aspekt pragmatike posebno važan u slučaju indeksičkih izraza poput zamjenica ili deiktičkih priložnih oznaka: njihovo je značenje relativno, mijenja se i 'pomiče' ovisno o situaciji. Što se tiče indeksičke pragmatike, ne postoji diskontinuitet između strukturalističkog i poststrukturalističkog istraživanja. Indeksička pragmatika povezuje Bühlerov *Organonmodell*, 'preključivače' Otta Jespersena, Romana Jakobsona i Émilea Benvenistea te 'subjektivnost diskursa' ¹¹ Catherine Kerbrat-Orecchioni (1980).

Nasuprot tome, ideološka pragmatika i strukturalizam zadržali su iste, nepomirljive pozicije od 30-ih godina. Tad, kao i sad, ideološka pragmatika obuhvaćala je književnost izvan-

¹¹ Indeksička pragmatika ušla je u poetiku posredstvom proučavanja diskurzivne subjektivnosti književnog djela, budući da je ono povezano s lirskim subjektom i pripovjednim diskursom (pripovjednim modusima, direktnim, indirektnim i predstavljenim diskursom) itd.

književnim konceptualnim sustavima za koje tvrdi da imaju univerzalnu interpretativnu moć. Sad, kao i tad, ideolozi optužuju strukturalizam za iste grijehе. Stoga poststrukturalist Terry Eagleton (1983: 100, 111 / 112, 122) kritizira strukturalizam iz istih razloga zbog kojih su češki marksisti kritizirali Prašku školu: strukturalizam je "ahistoričan do te mjere da se diže kosa na glavi, na književni tekst gleda kao na 'zatvoren sustav' ili kao 'na kopiju... duboke strukture', i najgore od svega, postao je "na neki način odgovoran za ciljeve i procedure" kasnog kapitalističkog društva.¹² Nesklon strukturalizmu, ideološki pragmatičar tvori paradoksalan savez s dekonstrukcionistom kad govorimo o osnovnom epistemološkom pitanju proučavanja književnosti: baš kao što se Miller mrštio nad strukturalizmom zbog njegovih znanstvenih težnji, i Eagleton tvrdi da je strukturalizam "moderna religija znanosti" i "prevaren otuđenom teorijom znanstvene prakse" (1983: 122). Eagletonov je napad posve razumljiv: ono čega se jedan ideolog mora bojati nije ideolog drugačijeg kova – na kraju su sve ideologije jednake – nego znanstvena metoda koja osporava univerzalne tvrdnje ideologije.

Pripadnici Praške škole oštro su kritizirali pragmatički determinizam u proučavanju umjetnosti i književnosti (Doležel, 1990a: 158-164). To je razlog zašto su utihnuli kad su ideolozi dobili potpunu moć. Ali nametnuta i privremena tišina nije obezvrijedila strukturalističku kritiku determinističke ideološke pragmatike. Zapravo, sa sve većim širenjem interpretativne prakse pragmatičke kritike, sve se više otkrivala i njezina teorijska šupljikavost. Strogo govoreći, ideološka interpretacija književnih djela tautološki je trik. Ideolog prvo predstavlja svijet u terminima i kategorijama određenog, obično autoritativnog ideološkog sustava, a potom i književna djela interpretira u okviru tih istih termina i kategorija.

¹² Kao što se i očekuje od dogmatske ideologije, sve su ove kritike upućene strukturalizmu bez referencije na izvore, i to tonom provincijskog populističkog političara.

Ne bi nas trebalo iznenaditi što je ideološka interpretacija uvijek 'točna', budući da su transkripcija književnog djela i reprezentacija svijeta izvedeni iz jednog te istog konceptualnog okvira.

Iako je odnos između praškog strukturalizma i poststrukturalističke indeksičke i ideološke pragmatike relativno izravan, u domeni interakcijske pragmatike situacija je kompleksnija, i zato zanimljivija. Interakcijskom pragmatikom nazivam istraživanje koje povezuje komunikacijske prakse s ljudima u akciji i interakciji. U interakcijskoj pragmatiki korisnici nisu fiksirane točke u situacijskoj matrici, već osobe koje su uključene u privatne ili društvene radnje ili interakciju. Verbalne aktivnosti integrirane su u neverbalne akcijske i interakcijske pokušaje. Interakcijska pragmatika pravi je predstavnik poststrukturalističke faze u pragmatiki.¹³ Dala nam je teoriju ljudske komunikacije, teoriju govornih činova, teoriju dijaloga i konverzacije i, ono što je za nas bitno, teoriju književne komunikacije.

U kratkom, no lucidnom sažetku zadaća poststrukturalističke književne teorije, kao njezina 'heroja', Siegfried J. Schmidt (1973: 31-33) izdvaja književnu komunikaciju: književna teorija kao istraživački program usredotočit će se na *potpun doseg* književne komunikacije, tj. uzet će u obzir složene socijalne procese komunikacije, čije elemente, prema tome, mora uzeti u obzir i istražiti kao u književni tekst integrirane elemente. Usporedite Schmidtov projekt sa sažetim prikazom strukturalističke poetike Praške škole: "Iako umjetničko djelo ostaje u središtu pažnje kao semiotički sustav koji posjeduje određena autonomna svojstva, ne postoji namjerno zanemarivanje njegova odnosa s općom domenom jezika i s drugim kulturnim i društvenim sistemima. U isto vrijeme, ni tvorac i odgovarajući problemi geneze umjetnosti, ni

¹³ Kao što se dekonstrukcija temelji na deridijanskoj filozofiji, interakcijska pragmatika rezultat je odgovarajuće razvojne faze analitičke filozofije.

čitatelj i njegova evaluacija djela nisu isključeni iz razmatranja" (Matejka, 1976: 276; v. isto: Broekman, 1971: 85). Uistinu, konceptualni sustav poetike Praške škole ujedinjen je idejom književne komunikacije (v. Doležel, 1990a: 147-175).

U eri poststrukturalizma dogodila se neobična stvar. U češkim zemljama i Slovačkoj, zahvaljujući prvenstveno Jiří Levyu, Miroslavu Prochazki i tzv. školi iz Nitre, ideja književne komunikacije unaprijeđena je na 'klasičnim' temeljima Praške škole i tradicija istraživanja sačuvala je kontinuitet. Međutim, na Zapadu je poststrukturalističko poimanje književne komunikacije započelo potpunim odbacivanjem strukturalističkog nasljeđa. U pitanju je osobitost književnosti, izražena takvim konceptima kao što su poetski jezik, literarnost, verbalna umjetnost, i tako dalje. Književna pragmatika Mary Louise Pratt (1977) i Rogera Fowlera (1981) tipična je u ovom pogledu, kako u pozitivnom doprinosu strukturalističkoj prošlosti, tako i u negativnom stavu spram nje. Kritika 'zablude poetskog jezika' M. L. Pratt ide u dvama smjerovima: (1) ako su formalisti i strukturalisti odredili opoziciju poetski/nepoetski jezik, onda je njihova dužnost da istraže oba aspekta jezika. No Pratt tvrdi da je samo poetski jezik definiran, dok su njegove suprotnosti, nazivane 'običnim', „komunikacijskim“, „praktičnim“ jezikom, ostale nedefiniranim referentnim okvirom. (2) Za Pratt, nije koncept jezika (*langue*) taj koji je važan za književnu teoriju, već koncept uporabe jezika (*parole*).

Pratt na ovim temeljima razvija nepromišljenu kritiku strukturalizma, no ja smatram da su njezina polazišta posve u skladu s razmišljanjem Praške škole. Prvo, formuliranjem funkcionalne lingvistike lingvisti i poetičari Praške škole zasigurno su razvijali teoriju uporabe jezika (v. Herman, 1992). Drugo, funkcionalna lingvistika transformirana je u funkcionalnu stilistiku u 30-im i 40-im godinama i Bohuslav Havránek (1942) predložio je sustav stilova koji su uključivali i poetske i ne-poetske tipove (konverzacijski, tehnološki i znanstveni). Deset godina ranije (1932) Havránek je istražio leksička i sintaktička sredstva znan-

stvenog diskursa (tehnički termini, 'automatizmi', konvencije), a tijekom rata Vilém Mathesius proučavao je principe izlagačkog stila (objavljeno u: Mathesius, 1947). I drugi su funkcionalni stilovi proučavani, osobito jezik trgovine (Čada, 1935; Vančura, 1936). Očito je da se Praška škola nije usmjerila isključivo na uporabu poetskog jezika, već je pokrenula i proučavanje funkcija, normi i sredstava nepoetskih stilova (uporaba). ¹⁴

Koncept književne komunikacije Rogera Fowlera graniči s ideološkom pragmatikom. To je očito kad iza ideje poetskog jezika otkriva 'klasnu' motivaciju: "Ideja posebnog poetskog jezika odvojena od običnog govora odgovara društvu u kojem samo posebna klasa ljudi čita tekstove na tom jeziku" (1981: 180). Ali, kao i većina 'kratkih spojeva' ideološke pragmatike, ovakav je determinizam sumnjiv. Zapravo možemo tvrditi upravo suprotno: prije rata u Rusiji i Čehoslovačkoj, gdje je posebnost poetskog jezika bila snažno naglašavana, čitanje poezije ili slušanje deklamacija bilo je jako popularno. Čini se da kulture u kojima su autoritet i utjecaj kulture ograničeni 'samo na vrlo malenu klasu ljudi' imaju tendenciju zamutiti razlike između književnosti i drugih društvenih diskursa, između estetske vrijednosti i kiča, između umjetnosti i zabave.

Na kraju, i Pratt i Fowler predstavljaju recepcijsku zagonetku. Dok odbacuju inicijativu Praške škole, na kraju ipak ponovno utvrđuju posebnost književnosti unutar svojih pragmatika književne komunikacije. Pratt zaključuje svoju monografiju uvodeći koncept 'verbalne opasnosti': "U književnoj govornoj situaciji... kršenje pravila može biti svrhom iskaza" (1977: 211). ¹⁵ Fowlerovo (1981: 188) priznavanje pragmatike posebnosti književnosti manje je određeno, no jednako je jasno. "Književna komunikacija (tip uporabe jezika) može biti karakterističan oblik ponašanja iako 'književni tekstovi' i 'poetski jezik' nisu karakteristični." Nije objašnjeno

¹⁴ Poslije rata češka je stilistika nastala na nasljeđu Praške škole i istraživala je i teorijski i praktički aspekt nepoetskog stila (za pregled v. Doležel i Kraus, 1972: 37–48).

kako 'devijantna' situacija govornih činova ili 'određen' oblik ponašanja nemaju utjecaja na jezični medij i ne djeluju na njegove rezultate.

EMPIRIJSKA ZNANOST O KNJIŽEVNOSTI

Ranije navedeni Schmidtov citat preuzet je iz njegove programske skice zadaća empirijske znanosti o književnosti (*empirische Literaturwissenschaft*). Ovaj istraživački projekt postao je snažna sila u poststrukturalističkoj paradigmi, osobito u kontinentalnoj Europi. Književna komunikacija temelj je i strukturalizma Praške škole i poststrukturalističke *empirische Literaturwissenschaft*. Osim toga, kao što je uočeno, estetika i poetika Praške škole bile su empirijske teorije. ¹⁶

Unatoč ovim zajedničkim temeljima, odnos između suvremenog empirijskog izučavanja književnosti i praškog strukturalizma izrazito je složen. U recentnijem je članku

15 Ovakva 'devijacija' moguća je zato što je u situaciji književnog govora Griceov princip suradnje 'prezaštićen': "Očito je da princip suradnje, zato što znamo da je u situaciji književnog govora prezaštićen, možemo slobodno i radosno ugroziti ili čak narušiti i izložiti sebe kaotičnim posljedicama takva narušavanja." (215). Tezama Prattove (1977: 215) manje je važno što takvu 'prezaštićenost' i posljedičnu 'verbalnu opasnost', pronalazimo u ostalim ritualiziranim govornim situacijama. Najvažnije je da se specifičnost književnosti pomiče s jezika na njegovu uporabu, što je pomak koji je u strukturalizmu praške škole napravljen prije više od 60 godina.

16 Felix Vodička uočio je ovu odliku u djelima Mukašovskog kad je ocijenio učiteljevu metodu: "Mukašovský nije krenuo od općenitih, osnovnih filozofskih problema estetike, nego od empirijskog proučavanja verbalnog materijala u književnih djelima" (1966: 11). Kad Vodičkina djela procjenjuje njegov učenik Miroslav Črvenka, otkriven je isti epistemološki princip: "Danas postoje brojne spekulacije o vezi između marksizma i strukturalizma, egzistencijalizma i strukturalizma itd., kao da govorimo o sukobu suprotstavljenih trendova u filozofiji. Međutim, strukturalizam koji su osmislili Mukašovský, Jakobson, Vodička i njihovi učenici... nije filozofija, nego je metodološki trend u određenim znanostima, posebno u znanostima koje se bave znakovnim sistemima i njihovim konkretnim upotrebama" (1959: 33–31).

Schmidt (1994: 19) svoju epistemološku strategiju – konstruktivizam i posljedični relativizam – označio kao 'postmodernističku'. Ovakva epistemologija odskače od osnovnih pretpostavki poetičara i estetičara Praške škole koji su bili spontani realisti.¹⁷ U svom istraživanju Schmidt i njegova grupa ipak razvijaju znanost o književnosti i primjenjuju metodologiju i kognitivne strategije koje su u potpunosti usklađene s praksom praškog strukturalizma. Ovo je očito u Schmidtovoj rigoroznoj konceptualizaciji. Proučavanje književnosti, kao i sva empirijska istraživanja, zahtijeva "intenzivan konceptualan trud, *'die Arbeit am Begriff'*, kao što je Hegel jednom napisao... Bez temeljitog objašnjenja onoga što mi smatramo našim znanjem, nismo sposobni formulirati pitanja empirijskog sadržaja niti možemo operacionalizirati ta pitanja da bismo stvorili i interpretirali 'podatke' u okviru određenih teorija i metodologija" (ibid., 17). Koncepti književne teorije tvore sustav kao i koncepti svake druge znanosti: "Svi ključni pojmovi naše discipline... iznimno su uvjetovani i međusobno povezani, oni su trzaji u mreži koje nitko ne može povezati s njihovim porijeklom (ibid., 16). U Pragu su rigorozni koncepti stvaranja i sistematizacije toliko naglašeni da ih je Mukařovský izjednačio sa strukturalizmom. Strukturalizam je 'epistemološki stav' čija je bit 'način na koji on formira koncepte i barata njima'. Iz perspektive strukturalizma "konceptualni sustav svake pojedine discipline mreža je unutarnjih korelacija. Svaki koncept određen je drugim konceptima koje zauzvrat određuje. Koncept je, dakle, jasnije definiran mjestom koje zauzima u svojem konceptualnom sustavu, nego nabranjem njegovih sadržaja" (1948: 1, 13/14). Unatoč postmodernističkom

¹⁷ Možda postoji način da se približe. Prema Schmidtu (1994: 11) književnost je "društveni sistem" komunikacije i kao takav sudjeluje u izgradnji "okoliša u kojem živimo". Kao društvenom sistemu koji izgrađuje stvarnost, književnosti se ne može osporiti postojanje. Realizam praške škole pokazuje intuitivno razumijevanje ove činjenice. Tada Schmidtova (1984) tvrdnja da je "fikcija da stvarnost postoji" nevažna za studente književnosti.

obličju, *empirische Litteraturwissenschaft* nehotice podupire nasljeđe praškog strukturalizma dvama ključnim obilježjima: središnjom ulogom književne komunikacije i inzistiranjem na konceptualnoj strogoći. Ove odlike obilježuju jedan te isti kognitivni trud: formiranje znanosti o posebnosti književnosti koja će zadovoljiti suvremene znanstvene standarde.

ZNANOST POJEDINCA?

Hermeneutika nije dijete poststrukturalizma, ona je gotovo stara kao i naša kultura. No u eri poststrukturalizma doživjela je i nov procvat i veliku transformaciju. Pritom je važno da se transformacija nije dogodila u Njemačkoj, uporištu moderne hermeneutike, već u djelima Paula Ricoeura.

Ricoeurova hermeneutika počiva na kritici univerzalističkog modela francuskog strukturalizma (osobito Lévi-Straussove analize mitova i Gremaissove naratologije) i na kritici 'romantičarske hermeneutike' u njemačkoj filozofijskoj tradiciji. Kao rezultat nastala je poststrukturalistička hermeneutika koja uključuje strukturalnu analizu kao 'jednu fazu' interpretacije. U Ricoeurovoj (1987: 87) sintetičkoj hermeneutici, opozicija između objašnjavanja i razumijevanja razriješena je tretmanom tih dviju kognitivnih operacija kao "različitih faza jedinstvenog hermeneutičkog luka."¹⁸ Kontrast između prirodnih znanosti i humanističkih znanosti, koji se zasniva na opoziciji objašnjenje / razumijevanje, ispostavlja se kao lažan te 'odvažan pokušaj' 'znanosti pojedinca' postaje moguć: "Metoda konvergencije znakova", koja obilježuje logiku subjektivne vjerojatnosti, daje čvrst temelj znanosti pojedinca, koju s pravom možemo nazvati znanošću. A budući da je tekst kvaziindividualan, može se reći da potvrđivanjem interpretacije koja se na njega primjenjuje do-

¹⁸ Ova formulacija potječe iz 1971. godine (v. Ricoeur, 1981: 218).

lazimo do znanstvenog znanja o tekstu" (ibid., 79). Jednim potezom Ricoeur potkopava epistemološke stupove na koje je opozicija *Naturwissenschaft / Geisteswissenschaft* postavljena potkraj 19. stoljeća (v. Schmidt, 1975). Mnogo je truda uloženo u opravdavanje ili kritiziranje prvog od ova dva stupa – opozicije objašnjavanje/razumijevanje – možda zbog jakog utjecaja Wilhelma Diltheya na njemačku hermeneutiku. Drugi stup, opozicija univerzalno/pojedinačno Wilhelma Windelbanda, bio je razmatran mnogo manje i slabije je shvaćen među književnim teoretičarima. ¹⁹

U svom rektorskom govoru iz 1894. Windelband (1907) uvodi termine 'nomotetički' i 'ideografski' kako bi prikazao temeljni epistemološki kontrast između *Naturwissenschaften* i *Geisteswissenschaften*. ²⁰ Zbog ponovljivosti i pravilnosti prirodnih fenomena, prirodne znanosti su nomotetičke, formuliraju univerzalne zakone. Pojedinačna opažanja i eksperimenti zanimljivi su samo ako potvrđuju ili opovrgavaju hipoteze o univerzalnim zakonima. *Geisteswissenschaften* se bave individualiziranim i neponovljivim fenomenima – povijesnim događajima, ljudskim djelovanjem i ličnostima, umjetničkim djelima i književnošću i tako dalje – one su nužno ideografske; pokušavaju razumjeti fenomene u jedinstvenosti njihova ustrojstva, smisla, važnosti i vrijednosti.

Hermeneutika je književnost smještala u vlastitu domenu upravo stoga što su književna djela jedinstvena i povijesno neponovljiva. Prešutno prihvaćajući ovu tvrdnju, neki teoretičari strukturalizma ograničili su poetiku na nomotetičko proučavanje književnih kategorija i univerzalnih pravilnosti.

¹⁹ Windelband nije zaslužio da ga se spominje u povijesti hermeneutike Helmuta Seifferta (1992). Nije ni Ricoeur, ali to je zato što je za Seifferta hermeneutika isključivo njemački poduhvat. Grondin (1991) spominje Ricoeura nekoliko puta (iako ga ne smješta u plejadu suvremene hermeneutike), no Windelband je i za njega nepoznat.

²⁰ Govor je ponovno tiskan u: WINDELBAND (1907), pod naslovom *Geschichte und Naturwissenschaft*. Za recentnije čitanje Windelbanda, v. Doležel, 1990b.

Međutim, u praškom strukturalizmu poetika je obuhvatila i teorijsku (univerzalističku) poetiku, koja oblikuje *univerzalne* alate (koncepte, modele, metode), i analitičku (partikularnu) poetiku, koja preispituje univerzalne alate pri analizi *partikularnih* književnih fenomena. Poetika praškog strukturalizma tako anticipira Ricoeurov projekt 'znanosti pojedinca'.

Već je prvo značajno djelo poetike Praške škole, monografija Mukašovskog o Máchinu MAYU (1984 [1928]: 3), slijedilo dvodijelnu strategiju. Teorijski konceptualni sustav predstavljen u uvodu opisuje određenu, jedinstvenu pjesmu. Jakobsonove dobro poznate studije u isto vrijeme prve postavljaju teorijske probleme gramatičkih kategorija u poeziji ('gramatika poezije') i daju konkretne analize nekoliko pjesama s ciljem otkrivanja njihova jedinstvenog gramatičkog uzorka ('poezija gramatike').²¹ Kombinaciju nomotetičkih i ideografskih poetika usavršio je u svom kapitalnom djelu Felix Vodička (1948). Vodička je preuzeo cik-cak metodu i primijenio je na poseban kompozicijski raspored svoga teksta, izmjenjujući analitičke ulomke s teorijskim razmišljanjima. Razvoj teorijskih kategorija inspiriran je ili isprovociran analizom, a zauzvrat, napredak na teorijskoj razini stimuliraju nova otkrića u strukturalnoj i povijesnoj analizi.²² Sve u svemu, Vodička je razvio sistematičnu teoriju pripovijesti, i na tematskoj i na dis-

21 U svome istraživanju uporabe osobnih zamjenica u poetskim tekstovima, Jakobson ukazuje na jedinstvenost djela poput husitskih bojnih pjesama, Puškino-ve ljubavne poezije i Brechtove političke pjesme. Njegova pomna studija otkrila je da je svaka Puškinova pjesma jedinstvena: "Unatoč zajedničkom uzorku Puškinove poezije, svaka od njegovih pjesama jedinstvena je i neponovljiva u svom umjetničkom odabiru i uporabi gramatičkog materijala" (izvorno objavljeno 1961, citirano prema: Jakobson, 1987: 136). U prikladnom komentaru Pomorska (Jakobson i Pomorska, 1983: 220) opisuje Jakobsonovu metodu kao oruđe koje "nam omogućuje da i generaliziramo i individualiziramo promatrani fenomen".

22 Cik-cak metoda nastala je u monografiji Wilhelma von Humboltđa o Goethe-ovoj poemi HERMANN UND DOROTHEA (v. Doležel, 1990a, 66–68). S/Z (1970) Rolanda Barthesa recentniji je (i proslavljeniji) primjer ovakve metode i njene izvedbe. Doležel (1998) razvija kognitivnu strategiju koja se bazira na cik-cak metodi.

kurzivnoj razini, i analizirao je u tim okvirima jedinstveni povijesni događaj – uspon moderne češke proze.

Da bismo u potpunosti razumjeli značenje 'znanosti pojedinca' – epistemološki pokušaj koji dijele praški strukturalizam i Ricoeurova hermeneutika – trebamo razmotriti sadašnje stanje nomotetičke/ideografske opozicije. Unatoč antipozitivističkom nasrtaju hermeneutike, nomotetički i ideografski načini spoznaje povezani su s pozitivističkim 'teritorijalnim principom' podjele i klasifikacije znanosti. Polje interesa definirano je njegovim objektom (domenom) – *Naturwissenschaften* proučavaju prirodu i njene procese, a *Geisteswissenschaften* proučavaju čovječanstvo i njegova djela. No suvremene kognitivne strategije predstavljaju, ipak, mnoge i moćne izazove teritorijalnom principu. Interdisciplinarno istraživanje znanosti 's crticom' (kao što su psiho-lingvistika ili bio-kemija) i makroznanosti višeg ranga (semiotika, kibernetika, ekološka znanost) sve potkopavaju strogu podjelu među teritorijalno razgraničenim poljima i disciplinama. Suvremena znanost nije niz uređenih područja, već niz nesređenih problema. Teorije, hipoteze koje objašnjavaju probleme i konceptualni sustavi razvijaju se zbog rješavanja složenih problema, a ne zbog istraživanja izoliranih područja.

Problem univerzalija i jedinstvenih pojedinačnih stvari postaje opći problem koji prelazi granice tradicionalnih disciplina. Svako suvremeno kognitivno polje sastoji se i od nomotetičkih i od ideografskih istraživačkih projekata, iako težina projekata značajno varira od jedne do druge discipline. Kao prilog ovoj tvrdnji razmotrimo psihologiju, koja je blisko povezana s našim argumentom zato što briše granicu između prirodnih i humanističkih znanosti. Kad se rodila moderna 'psihologija ličnosti', bavila se jedinstvenošću ljudske osobnosti koristeći se postupcima, metodama i rezultatima nomotetičke 'opće' psihologije. Ali Gordon N. Allport (1937: 3), jedan od pionira psihologije ličnosti, prepoznao je da "se životni procesi zapravo odvijaju samo u ujedinjenim, složenim, indivi-

dualnim cjelinama", i stoga je promovirao ideografsko istraživanje u psihologiji. Izriječno se prisjetio Windelbandove opozicije nomografsko/ideografsko, ali je odbio takvu 'podjelu' u psihologiji: "Studija pojedinca prihvatit će oba pristupa."²³ Na istom tragu, suvremeni psiholog Seymour Epstein govoreći o istraživanju motivacije ljudskog djelovanja, zagovara sintezu obaju pristupa: "Ne postoji potreba za odabirom između ideografskih i nomotetičkih procedura, zato što je nerijetko moguće kombinirati obje procedure u uzorku u kojem su dobivene brojne mjere o brojnim temama u brojnim situacijama" (1983: 92/93).

Ideografsko istraživanje iznova je potaknuto obnavljanjem epistemološke važnosti ideje mogućih svjetova: stvarno postojeće sad se doima tek jednom od neograničeno mnogo mogućnosti. Čak je i naš svemir jedinstven sistem određen vrijednostima osnovnih fizičkih konstanti; najmanja promjena ovih vrijednosti stvorila bi drugi svemir. Ne iznenađuje što je suvremena kozmologija – zamišljena kao "opis našeg svemira kao jedinstvenog dinamičnog entiteta" – prihvatila ovu ideografsku zadaću. "Znanstvena kozmologija proučava jedinstveni objekt i jedinstveni događaj" (Rees, 1989: 300). Iz perspektive teorije mogućih svjetova, poredak našeg svijeta jedinstven je kao i struktura Shakespearova HAMLETA, Berliozova HAROLDA U ITALIJI ili Picassove GUERNICE.

Strukturalizam je povijest, živimo i radimo u eri poststrukturalizma. Ali čak se i poststrukturalisti moraju suočiti s dvama starim pitanjima. Prvo, je li književnost vid umjetnosti, i stoga stoji uz bok glazbi, slikarstvu, kiparstvu, skulptu-

²³ U odgovoru kritičaru koji je sumnjao da ideografsko istraživanje može postići znanstveni status, Gordon Allport naglasio je potrebu da se razviju "novi koncepti i metode" kako bi se moglo izaći na kraj s "fenomenom pojedinačnog uzorka". No inzistirao je da se, uzmemo li u obzir "uobičajenu" definiciju znanosti – kao "forme znanja koja poboljšava naše razumijevanje, predviđanje i kontrolu fenomena iznad razine koja se postiže zdravim razumom" – "ideografsko znanje u potpunosti kvalificira za počasno mjesto" (1946: 134, 135).

ri, plesu, ili je književnost medij spoznaje i/ili uvjeravanja, pa stoji uz bok sociologiji, psihologiji, novinarstvu, propagandi, moralnom i metafizičkom filozofiranju i političkom i religijskom propovijedanju? I drugo, je li proučavanje književnosti utemeljeno na racionalnoj argumentaciji, sistematiziranoj metodi, konceptualnoj preciznosti i empirijskim dokazima, ili pripada domeni iracionalnosti, djelomičnog uvida, konceptualne traljavosti i ideološke dogme? Tko god ima hrabrosti uhvatiti se u koštac s ovim pitanjima, pronaći će snažnu inspiraciju i dugotrajnu potporu u praškom strukturalizmu.

LITERATURA

Abrams, M. H. (1977) *The Deconstructive Angel*, CRITICAL INQUIRY 3: 425–38.

Allport, Gordon W. (1937) *Personality: A Psychological Interpretation*. New York: Holt.

(1946) *Personalistic Psychology as Science: A Reply*, PSYCHOLOGICAL REVIEW 53: 132–35.

Barthes, Roland (1970) *s/z: ESSAI*. Paris: Seuil.

Boethius, Henning (1973) *Poetik*, u: GRUNDZÜGEDER LITERATUR UND SPRACHWISSENSCHAFT, vol. 1, ur. Heinz Ludwig Arnold i Volker Sinemus, 115–33. Munich: Deutscher Taschenbuch Verlag.

Broekman, Jan M. (1971) STRUKTURALISMUS: MOSCAU–PRAG–PARIS. Freiburg: Alber.

Bühler, Karl (1933) *SPRACHTHEORIE: DIE DARSTELLUNGSFUNKTION DER SPRACHE*. Burbank, John, and Peter Steiner, ur. i prev. Jena, Germany: Fischer.

(1977) *STRUCTURE, SIGN, AND FUNCTION: SELECTED ESSAYS BY JAN MUKAŘOVSKÝ*. New Haven, CT: Yale University Press.

Čada, J. (1935) *Les méthodes de la linguistique commerciale et économique*, u: ACTES DU TROISIÈME, 232–36. Florence.

Červenka, Miroslav (1969) *O VODIČKOVE METODOLOGII LITERÁRNÍCH DEJIN* [ON VODIČKA'S METHODOLOGY OF LITERARY HISTORY], pogovor Vodički (1969): 329–50.

Culler, Jonathan (1975) *STRUCTURALIST POETICS: STRUCTURALISM, LINGUISTICS AND THE STUDY OF LITERATURE*. London: Routledge.

(1982) *ON DECONSTRUCTION: THEORY AND CRITICISM AFTER STRUCTURALISM*. Ithaca, NY: Cornell University Press.

Derrida, Jacques (1967) *L'ÉCRITURE ET LA DIFFÉRENCE*. Paris: Seuil.

Doležel, Lubomir (1990 a) *OCCIDENTAL POETICS: TRADITION AND PROGRESS*. Lincoln: University of Nebraska Press.

(1990 b) *Nomothetic and Ideographic Knowledge in Poetics*, u: OS ESTUDOS LITERARIOS (ENTRE)CIENCIA E HERMENEUTICA, ur. Maria-Alzira Seixo, 115–22. Lisbon: Portuguese Comparative Literature Association.

(1998) *HETEROCOSMICA: FICTION AND POSSIBLE WORLDS*. Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press.

Doležel, Lubomir i Kraus, Jirí (1972) *Prague School Stylistics*, u: CURRENT TRENDS IN STYLISTICS, ur. Braj B. Kachru i Herbert F.W. Stahlke, 37–48. Edmonton: Linguistic Research.

Ellis, John M. (1989) *AGAINST DECONSTRUCTION*. Princeton, NY: Princeton University Press.

Epstein, Seymour (1983) *A Research Paradigm for the Study of Personality and Emotions*, u: PERSONALITY – CURRENT THEORY AND RESEARCH, NEBRASKA SYMPOSIUM ON MOTIVATION, VOL. 30. ur. Monte M. Page, 91–154. Lincoln: University of Nebraska Press.

Fokkema, D.W., i Kunne-Ibsch, Erlud (1977) *THEORIES OF LITERATURE IN THE TWENTIETH CENTURY*. London: Hurst.

Freundlieb, Dieter (1988) *Semiotic Idealism*, *POETICS TODAY* 9: 807–41.

Greimas, A. J. (1966) *SÉMANTIQUE STRUCTURALE: RECHERCHE DE MÉTHODE*. Paris: Larousse.

Grondin, Jean (1991) *EINFÜHRUNG IN DIE PHILOSOPHISCHE HERMENEUTIK*. Darmstadt, Germany: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.

Havránek, Bohuslav (1932) *Úkoly spisovného jazyka a jeho kultura*, u: ČTENÍ O JAZYCE A POESII, ur. B.Havránek i M.Weingart, 32–84. Prague: Melantrich.

(Prevedeno kao *The Tasks of Standard Language and Its Culture*, u: A PRAGUE SCHOOL READER IN ESTHETICS, LITERARY STRUCTURE, AND STYLE, ur. i prev. Paul L. Garvin [Washington, DC: Georgetown University Press: 1964].)

(Reizdano u: PRAGUANA: SOME BASIC AND LESS KNOWN ASPECTS OF THE PRAGUE LINGUISTIC SCHOOL, ur. Josef Vachek i Libuše Dušková, 134–54. [Philadelphia: J.Benamins: 1983]).

(1942) *K funkčnímu rozvrstvení spisovného jazyka*, [On functional differentiation of standard language], ČASOPIS PRO MODERNÍ FILOLOGII 28: 400–416.

Hawkes, Terence (1977) *STRUCTURALISM AND SEMIOTICS*. Berkeley: University of California Press.

Herman, David J. (1922) *Pragmatics, Prague-matics, Metapragmatics*, NEOPHILOLOGUS 76: 321–46. Holenstein, Elmar.

(1981) *On the Poetry and the Plurifunctionality of Language*, u: STRUCTURE AND GESTALT: PHILOSOPHY AND LITERATURE IN AUSTRIA-HUNGARY AND HER SUCCESSION STATES, ur. Barry Smith, 143. Amsterdam: Benjamins.

Hrushovski, Benjamin (1976) *Poetics, Criticism*, SCIENCE, PTL – A JOURNAL FOR DESRIPTIVE POETICS AND THEORY OF LITERATURE 1: III–XXXV.

Humboldt, Wilhelm von (1799) *ASTHETISCHE VERSUCHE: ERSTER THEIL: UBER GOETHE'S HERRMANN UND DOROTHEA*. Brunswick, Germany: Vieweg.

Jakobson, Roman (1966–88) *SELECTED WRITINGS*, VOL. 8. The Hague: Mouton.

(1987) *LANGUAGE IN LITERATURE*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Jakobson, Roman i Krystyna, Pomorska (1983) *DIALOGUES*. Cambridge, MA: MIT Press.

Jameson, Fredric (1972) *THE PRISON-HOUSE OF LANGUAGE: A CRITICAL ACCOUNT OF STRUCTURALISM AND RUSSIAN FORMALISM*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

Jefferson, Ann i Robey, David, ur. (1982) *MODERN LITERARY THEORY: A COMPARATIVE INTRODUCTION*. London: Batsford.

Kerbrat-Orecchioni, Catherine (1980) *L'ENONCIATION: DE LA SUBJECTIVITÉ DANS LE LANGAGE*. Paris: Colin.

Matejka, Ladislav (1976) *Postscript: Prague School Semiotics*, u: SEMIOTICS IN ART: PRAGUE SCHOOL CONTRIBUTIONS, ur. Ladislav Matejka and Irwin Titunik, 265–98. Cambridge: MIT Press.

Mathesius, Vilém (1947) *Čeština a obecný jazykozpyt* [Czech language and general linguistics]. Prague: Melantrich.

Merquior, J. G. (1986) *FROM PRAGUE TO PARIS: A CRITIQUE OF STRUCTURALIST AND POSTSTRUCTURALIST THOUGHT*. London: Verso.

Miller, J. Hillis (1976) *Stevens' Rock and Criticism as Cure*, GEORGIA REVIEW 30: 5–33, 330–48.

(1980) *The Figure in the Carpet*, POETICS TODAY 1(3): 107–18.

(1980–81) *A Guest in the House: A Reply to Shlomith Rimmon-Kenan's Reply*, POETICS TODAY 2(1B): 189–91.

(1985) *Topography and Tropography in Thomas Hardy's In Front of the Landscape*, u: IDENTITY OF THE LITERARY TEXT, ur. Mario J. Valdés i Owen Miller, 73–101. Toronto: University of Toronto Press.

Morris, Charles (1938) FOUNDATIONS OF THE THEORY OF SIGNS. Chicago: University of Chicago Press. (Reiz. [1971] WRITINGS ON THE GENERAL THEORY OF SIGNS [Hag: Mouton]).

Mukařovský, Jan (1934) *K českému překladu Šklovského Teorie prózy* [A note on the Czech translation of Šklovskij's theory of prose], ČIN 6: 123–30 (reiz. u: MUKAŘOVSKÝ 1984, 1: 344–50).

(1948) [1928] KAPITOLY Z ČESKÉ POETIKY [POGLAVLJA IZ ČEŠKE POETIKE], VOL. 3. Prag: Svoboda.

(1966) STUDIE Z ESTETIKY [STUDIJE IZ ESTETIKE]. Prag: Odeon.

Nesselroth, Peter (1999) *From De-automatization to Undecidability: Jan Mukařovský's Legacy*, u: JAN MUKAŘOVSKÝ AND THE PRAGUE SCHOOL, ur. V. Macura i H. Schmid, 26–33. Universität Potsdam: Ústav pro Českou literaturu AV ČR.

Norris, Christopher (1988) DECONSTRUCTION AND THE INTERESTS OF THEORY. London: Pinter.

Pavel, Thomas G. (1989) THE FEUD OF LANGUAGE: A HISTORY OF STRUCTURALIST THOUGHT. Oxford: Basil Blackwell.

Pomorska, Krystyna (1977) *Roman Jakobson and the New Poetics*, u: ROMAN JAKOBSON: ECHOES OF HIS SCHOLARSHIP, ur. Daniel Armstrong i C. H. van Schooneveld, 363–78. Lisse, The Netherlands: Peter de Ridder.

Pratt, Mary Louise (1977) TOWARDS A SPEECH ACT THEORY OF LITERARY DISCOURSE. Bloomington: Indiana University Press.

Rees, Martin J. (1989) *Our Universe and Others: The Limits of Space, Time and Physics*, u: POSSIBLE WORLDS IN HUMANITIES, ARTS AND SCIENCES, ur. Sture Allén, 395–416. Berlin: de Gruyter.

Ricoeur, Paul (1876) INTERPRETATION THEORY: DISCOURSE AND THE SURPLUS OF MEANING. Fort Worth: Texas Christian University Press.

Rimmon-Kenan, Shlomith (1980–81) *Deconstructive Reflections on Deconstruction: In Reply to J. Hillis Miller*, POETICS TODAY 2(1B): 185–88.

Rose, Gillian (1984) DIALECTIC OF NIHILISM: POSTSTRUCTURALISM AND LAW. Oxford: Basil Blackwell.

Savan, David (1983) *Toward a Refutation of Semiotic Idealism*, u: SEMIOTIC INQUIRY / RECHERCHES SÉMIOTIQUES 3: 1–8.

Schmidt, Siegfried J. (1973) *On the Foundation and the Research Strategies of a Science of Literary Communication*, POETICS 7: 7–35.

(1975) ZUM DOGMA DER PRINZIPIELLEN DIFFERENZ ZWISCHEN NATUR UND GEISTESWISSENSCHAFT. Göttingen: Vandenhoeck i Ruprecht.

(1984) *The Fiction Is That Reality Exists: A Constructivist Model of Reality, Fiction and Literature*, POETICS TODAY 5: 2, 253–74.

(1994) 'SYSTEM' AND 'OBSERVER': TWO KEY CONCEPTS IN (FUTURE) LITERARY STUDIES, LUMIS Schriften 39 (Siegen, Germany: Institute for Empirical Literature and Media Research).

Seiffert, Helmut (1992) EINFÜHRUNG IN DIE HERMENEUTIK: DIE LEHRE VON DER INTERPRETATION IN DEN FACHWISSENSCHAFTEN. Tübingen, Njemačka: Franke.

Skalička, Vladimír (1947–48) *Kodanský strukturalismus a 'Pražská škola'* [*Copenhagen structuralism and the 'Prague school'*], SLOVO A SLOVESNOST 10: 135–42.

Todorov, Tzvetan (1981) INTRODUCTION TO POETICS, preveo Richard Howard. Minneapolis: University of Minnesota Press.

Todorov, Tzvetan, ur. (1965) THÉORIE DE LA LITTÉRATURE: TEXTES DES FORMALISTES RUSSES. Paris: Seuil.

Vančura, Zdenek (1936) *The Study of the Language of Commerce*, TRAVAUX LINGUISTIQUE DE PRAGUE, 6: 159–64.

Vodička, Felix (1948) POČÁTKY KRÁSNÉ PRÓZY NOVOCESKÉ [THE BEGINNINGS OF CZECH ARTISTIC PROSE]. Prague: Melantrich.

(1966) *Tvurči proces v díle Mukařovského* [*The creative process in Mukařovský's oeuvre*], predgovor MUKAŘOVSKOM 1966: 9–13.

(1969) STRUKTURA VÝ VOJE. Prague: Odeon.

Windelband, Wilhelm (1907) PRÄLUDIEN: AUFSÄTZE UND REDEN ZUR EINLEITUNG IN DIE PHILOSOPHIE, 3. iz. Tübingen, Njemačka: Mohr.

Žirmunskij, Viktor (1921) *Zadači poetiki* [*Zadaće poetike*], NAČALA 1: 51–81. (Reiz. u: 1921 VOPROSY TEORII LITERATURY. STATJI 1916–1926 [Leningrad: n.p.]).

